

נעשה אדם

הוד – ענוה

דברי הימים א' כ"ט:י"א

לְךָ ה' הַגְדֹּלָה וְהַגְבוּרָה וְהַתְפָּאֶרֶת וְהַנִּצָּחוֹת וְהַהוֹדָּה כִּי כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ ה' הַמְּמֹלָכָה וְהַמְּנַשָּׂא לְכָל לְרֹאשׁ:

Yours, Hashem, are the greatness, and the might, and the glory, and the victory, and the majesty, for all that is in the heavens and on the earth [is Yours]; Yours is the kingdom and [You are He] Who is exalted over everything as the Leader.

מצודת דוד שם

וההוד – ענין הדל ויופי:

מלבי"ם

לך הנצח וההוד - שהוא הנהגת העולם הרוחני, שהוא למעלה מן הזמן והמקום, שכבר מבואר אצלנו (ישעיה סי' נ"ז ובכ"מ) ששם נצח מובדל משם עולם במה שמורה על זמן הנצחי של הרוחנים שהוא למעלה מן הזמן הידוע לנו, וכן ההוד מובדל מן הדר שמורה על ענין הרוחני הפנימי [כמ"ש בס' התו"ה קדושים] כי כל בשמים - ר"ל לך כל הגדולה וכו' והנצח הנמצא בשמים והנמצא בארץ, שכל כח וגבורה הנמצא בארץ בעולם הגופים וכל נצח והוד הנמצא בשמים בעולם הרוחנים [כי שמים שם כולל גם לעולם הרוחנים כמ"ש בכ"מ] הכל מיוחס לך, כי הכל מושפע מאתך ואתה שורש ומקור לכולם,

תהלים צ"ו:

הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ:

[They ascribe] beauty and majesty before Him; might and glory in His sanctuary.

מלבי"ם שם

הוד והדר לפניו - ההוד הוא ענין פנימי בעצמות הדבר, וההדר הוא היופי החיצוני למראה עינים, וכן העז הוא ענין פנימי, שהדבר עז בעצמותו, והתפארת הוא ענין חיצוני שבו יתפאר לפני אחרים, עפ"ז יאמר שה' בעצמו נמצא לפניו הוד והדר, כפי רצונו הפנימי וכפי הרצון המתגלה, ומזה נשתלשל עז ותפארת במקדשו - שכן ההוד הפנימי שנמצא בעצמו נשתלשל העז במקדשו, שבו מנהיג העולם, ומן ההדר נשתלשל התפארת, שבו ינהיג הנהגה הפלאית, שבה יתפאר בכחו הגדול:

בראשית כ"ט:ל"ה

וַתֵּהָר עֹד וַתֵּלֶד בֶּן וַתֹּאמֶר הַפֶּעַם אוֹדָה אֶת ה' עַל כֵּן קָרָאת שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתֵּעָמֹד מִלֵּדָת:

And she conceived again and bore a son, and she said, "This time, I will thank Hashem! Therefore, she named him Yehuda, and [then] she stopped bearing.

ספורנו שם

על כן קראה שמו יהודה. שיש בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון ההודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על הלשון המאורע:

רבינו בחיי שם

הפעם אודה את ה' - הוא השם הראשון שבי"ג מדות היא מדת התשובה ולכך נרמז השם הזה בשמו כי הודה ולא בוש וגרם לראובן שיודה, ולכך יצא מזרעו דוד ע"ה שהקים עולה של תשובה:

בראשית מ"ט:ח'

יְהוּדָה אֶתְּהָ יוֹדִיךָ אֶזְוִיךָ יָדְךָ בְּעֶרְףְּ אִיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ:

Yehuda, [as for] you, your brothers will acknowledge you. Your hand will be at the nape of your enemies, [and] your father's sons will prostrate themselves to you.

כלי יקר שם

יהודה אתה יודוך אחיד. לפי שאתה יהודה הודית במעשה תמר כהוראת שם יהודה, ע"כ מדה כנגד מדה יודוך אחיד יודו לך על המלכות ולא יבושו כשם שאתה היית מודה ולא בוש מלהודות על האמת כך אחיד לא יבושו כי יודו על האמת שלך לבד יאתה המלוכה, כי מצינו כשהומלך דוד כתיב (ש"ב ה א) ויאמרו כל שבטי ישראל וגו' הננו עצמך ובשרך וגו' אתה המוציא והמביא בישראל כו'.

במדבר כ"ז:י"ח-כ'

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קוּז לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון אִישׁ אֶשֶׁר רוּחוֹ בּוֹ וְסִמְכָתָ אֶת יָדְךָ עָלָיו: וְהִעֲמִדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וּלְפָנֵינוּ כָּל הָעֵדָה וְצִוִּיתָהוּ אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם: וְנָתַתָּה מִהוֹרָתְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

Hashem said to Moshe, "Take for yourself Yehoshua the son of Nun, a man of spirit, and you shall lay your hand upon him. And you shall present him before Elazar the kohen and before the entire congregation, and you shall command him in their presence. You shall bestow some of your majesty upon him so that all the congregation of the children of Israel will take heed.

רש"י פסוק כ'

ונתתה מהודך עליו – זה קירון עור פנים: מהודך – ולא כל הודך נמצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל – שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך:

ספורנו שם

ונתת מהודך עליו. הוד מלכות. תן לו איזה שררה בחייד שיתחילו לנהוג בו כבוד. למען ישמעו. וטעם המינוי לעיניהם ונתינת ההוד בחייד, הוא למען ישמעו בקולו כל העדה (פסוק יט) שהם הסנהדרין וזקני העם:

שמות ל"ד:כ"ט-ל'

וַיְהִי בְּרִדְת מֹשֶׁה מִהָר סיני וְשֵׁנֵי לְוִיָּה הָעֵדָה בְּיַד מֹשֶׁה בְּרִדְתוֹ מִן הָהָר וּבִמִּשְׁחָה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּרִדְתוֹ אֹתוֹ: וַיֵּרָא אֶהָרָן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירָאוּ מִבְּשֵׁת אֶלָּיו:

And it came to pass when Moshe descended from Mount Sinai, and the two tablets of the testimony were in Moshe' hand when he descended from the mountain and Moshe did not know that the skin of his face had become radiant while He had spoken with him that Aaron and all the children of Israel saw Moshe and behold! the skin of his face had become radiant, and they were afraid to come near him

רשב"ם פסוק כ"ט

כי קרן – לשון הוד והמדהו לקרני ראם קרניו אינו אלא שטות. כי שתי החלוקות הם ברוב תיבות המשוה. בגילוי פנים לישראל את אשר יצוה ואח"כ חזר ומתכסה במשוה לדבר עם שכינה:

רש"י פסוק כ"ט

ויהי ברדת משה – כשהציא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן – לשון קרנים שהאור מבהיק וכולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב"ה ידו על פניו שנאמר (שמות לג) וסכותי כפי:

מדרש תנחומא כי תשא ל"ז

ויהי ברדת משה מהר סיני ומשה לא ידע כי קרן מנין זכה משה לקרני ההוד ארז"ל מן המערה שנאמר והיה בעבור כבודי ושמתוך בנקרת הצור נתן הקב"ה כף ידו עליו ומשם זכה לקרני ההוד וכן הוא אומר קרנים מידו לו ושם חביון עווז (חבקוק ג) ויש אומרים שבשעה שהיה

הקב"ה מלמדו תורה מניצוצות שיצאו מפי השכינה נטל קרני ההוד ורבי שמואל בר נחמן אמר הלוחות ארכן ששה טפחים ורחבן שלשה טפחים והיה משה מחזיק בשני טפחים והקב"ה בשני טפחים וטפחים ריוח באמצע משם נטל משה קרני ההוד רב שמואל אמר עד שמשח כותב את התורה נשתייר בקולמוס קמעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד שנאמר ומשה לא ידע כי קרן כל הוד שנטל ממתן שכר אבל הקרן קיימת שנאמר וקרנים מידו לו ושם חביון עוזו וכשיטלו הצדיקים מתן שכרן לעולם הבא אותה שעה הוא נוטל שכרו שנאמר (ישעיה מ) הנה ה' אלקים בחזק יבא וזרועו משלה לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו:

אור החיים שם

ובמדרש (שמו"ר מז ו) ר' יהודה בר נחמן אמר כשכתב משה התורה נשתייר בקולמוס קמעא והעבירו על ראשו (ומשם) [וממנו] נעשו לו קרני ההוד עד כאן, ודבריהם ז"ל סתומים וחתומים, ואולי שיכוונו לומר כי מצינו שמדת הענוה למעלה מכל, כאומרים ז"ל (שה"ש א) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה שהיא היראה, דכתיב (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה', עשתה ענוה עקב לסנדלה דכתיב (משלי כב ד) עקב ענוה יראת ה', ומצינו שהעידה התורה על משה שעניו מאוד מכל האדם (במדבר יב ג) וכשאמר ה' לכתוב הדברים מצינו לו שלא כתב עניו אלא ענו חסרה יו"ד, ואף זה מן הענוה, ובשכר זה זכה לקרני הוד, כי הפליא ברצונו יתברך, גם ה' הפליא חסדו לו בשנותו מכל האדם, והוא מה שרמז רבי יהודה באומרו נשתייר בקולמוס קמעא, והוא אות יו"ד שהיה צריך לכתוב, ולא כתב לרוב (ענוותו) [ענוותנותו] וממנה זכה כנזכר:

במדבר י"ב:ג'

וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲרֶצֶה:

Now this man Moshe was exceedingly humble, more so than any person on the face of the earth.

הכתב והקבלה על במדבר פרק יב פסוק ג

ענו מאד. לא מגופו כ"א מדעתו (ספרי) כי ישנם כמה סבות גשמיות הגורמים כניעה ושפלות לאדם, כגון חלישת כח הגוף מפני החלאים או ממזג רע וחלישות הרכבתו, או כשימצאוהו פגעים או ריש עד שהוא מצטרך לבריות, המעצבים את הרוח ומשברים את הלב ומכניעים אותו, וכל אלה לא היו במשה, אבל מדעתו ורצונו התנהג בדרך ענוה, ואף שלא היה נעלם ממנו סגולותיו היקרות, ידע שהוא אב לחכמים ולנביאים, בכל זה היו כל זולתם הפחותים ממנו נחשבים מאד בעיניו, העביר זכרון סגולותיו ומעלותיו הנפלאות מנגד עיני לבו והטה עיניו לטובת כל זולתו, ונפש כל אחד מישראל היה יקר בעיניו יותר מנפש עצמו, עד שבחר להמחות מספר החיים למען הציל נפשות ישראל, וזה הפלא ופלא ומעלה שאין אחרי' עוד, ועל זה העיד הכתוב שלא היה כמהו במדת ענוה, ומזה יתבאר לנו מה שנקרא כאן בתואר איש, ובמקום אחר בתואר אדם, כמאמרם (במדרש קהלת) אדם אחד מאלף מצאתי, אדם זה משה שבא לאלף דור, כי מצד בריאת מזג טבעו היה נוטה לרע יותר מלטוב, והוא תאר אדם, אמנם הוא זיכך וטיהר חלק חומריותו כ"כ עד שנתהפך בו לטבע שניה להיות נטיית חומריותו רק לטוב, והוא תאר איש, (עמ"ש בבלק לא איש אל ויכזב בהבדל שבין אדם לאיש, ובר"פ וזאת הברכה משה איש האלקים):

Rav Shimshon Raphael Hirsch Bamidar 12:3

In reference to mental activity ענה means: to say something precipitated by the circumstances, speech elicited by something said or by an existing fact, a fitting response to something said or an existing reality. In other words ענה means to reply, to initiate speech in correspondence to something, to give testimony in accordance with what actually happened: thus למען, יען, terms of cause and consequence.

In the social sphere, ענה denotes complete dependence on the will of another. Hence ענו and עונה denote the trait of complete selflessness. One who has attained this trait has banished from his mind any thought of his own worth and his own greatness. Towards G-d, עונה means: to nullify one's own being and will before G-d's Will. This trait is the negative prerequisite for the positive trait of חסידות, whose whole essence is total self-sacrifice for the practical fulfilment of G-d's Will. These two virtues together are the pinnacle of greatness of character and deeds. Hence our Sages (Avoda Zara 20b) waver as to which of the two is the greatest of all virtues: עונה or חסידות.

אגרת הרמב"ן

"שִׁמְעֵנִי מוֹסֵר אָבִיךָ, וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ."

תתנהג תמיד לדבר כל דבריה בנחת, לכל אדם ובכל עת, ובזה תנצל מן הפעם, שהיא מדה רעה להחטיא בני אדם. וכן אמרו רבותינו ז"ל (נדרים כב ע"א): כל הכועס – כל מיני גיהנום שולטים בו, שנאמר (קהלת יא י'): "והסר כעס מלפך, והעבר רעה מקשך". ואין "רעה" אלא גיהנום, שנאמר (משלי טז ד): "וגם רשע ליום רעה". וכאשר תנצל מן הפעם, תעלה על לבך מדת הענוה, שהיא מדה טובה מכל מדות טובות. שנאמר (משלי כב ד): "עקב ענוה יראת ה'".

Hear, my son, the instruction of your father and don't forsake the teaching of your mother (Mishlei 1:8). Get into the habit of always speaking calmly to everyone. This will prevent you from anger, a serious character flaw which causes people to sin. As our Rabbis said (Nedarim 22a):Whoever flares up in anger is subject to the discipline of Gehinnom as it is says in (Koheles 12:10), "Cast out anger from your heart, and [by doing this] remove evil from your flesh." "Evil" here means Gehinnom, as we read (Mishlei 16:4): "...and the wicked are destined for the day of evil." Once you have distanced yourself from anger, the quality of humility will enter your heart. This radiant quality is the finest of all admirable traits (see Avodah Zarah 20b), (Mishlei 22:4), "Following humility comes the fear of Hashem."

משלי כ"ב:ד'

עֲקֵב עֲנוּה יִרְאֵת ה' עֶשֶׂר וְכָבוֹד וְחַיִּים:

In the wake of humility comes fear of Hashem, riches, honour, and life.

מלבי"ם שם

עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים - שורש הענוה מסתעף ממה ששיג גדולתו של יוצר בראשית וכחו הגדול והמציאות אשר ברא, עד ששיג שהנהו כאין וכאפס לפני קצת מבראותיו, והגם ששיג בעוה"ז מלכות וחכמה וגבורה וכל המעלות, ידע כי הוא כנמלה קטנה לפני המלך הגדול העומד עליו, וכאין חשוב לפני הקטן שבמלאכיו, ומחשבה זו סופה להכניס בלבבו יראת ה' שיירא מעשות דבר נגד רצונו, כמ"ש הרמ"א שו"ת ה' לנגדי תמיד וכו' כי אינו דומה ישיבת האדם וכו' כ"ש כשישים על לבו שממ"ה הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו וכו', ומי שנוחל ענוה ינחל עושר וכבוד כי ה' יגביהנו, מדה כנגד מדה, וינחל חיים אם חיי הנצחיים ע"י שיזהר מרע, אם חיי העוה"ז בהשגחת ה' הפך המתגאה שיסיר יראת ה' מנגד פניו ודרכיו דרכי מות: